

פנינים משולחן רבינו הגאון רבי אברהם גנהובסקי זללה"ה

פרשת יתרו תשפ"ד ❖ גליון תקס"ד

לע"נ הרבנית הצדקנית מרת אסתר הדסה בת הר"ר רפאל יונה זצ"ל

זכור את יום השבת

זְכוֹר אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ (כ' ח')

כתב ברמב"ם (פכ"ט מהל' שבת ה"א) מצות עשה מן התורה לקדש את יום השבת בדברים, שנאמר זכור את יום השבת לקדשו, כלומר זכרהו זכירת שבח וקידוש.

ותקנת חכמים דלבד מקידוש הלילה שהוא מן התורה, חייב גם לעשות קידוש היום, והוא רק ברכת בורא פרי הגפן על הכוס.

א. קידוש אחד או שנים

הנה אמרינן (פסחים ק"ה א', שולחן ערוך סי' רע"א סעי' ח') מי שלא קידש בלילה, מקדש כל היום כולו. והוא מן התורה מפאת חיוב קידוש. [לדעת מגן אברהם (סי' רע"א ס"ק א') הוה דאורייתא רק היכא דלא יצא ידי חובת קידוש בתפילה, אבל לדעת החולקים (עיין ביאור הלכה שם סעי' א') היינו אף כשהתפלל כיון דבתפילה ליכא יציאת מצרים].

מעתה יש לעיין במי שלא קידש בלילה ומקדש רק ביום, האם אמרינן דחייב לקדש פעמיים, דזולת האי קידוש דעביד לה בנוסח של קידוש הלילה, חייב גם בקידוש היום.

או דילמא סגי בקידוש אחד, דהרי בקידוש דעביד בנוסח של הלילה, יוצא ידי חובת תרוייהו דהרי קידוש על היין.

א. קידוש אחד

כתב בכף החיים (סי' רע"א ס"ק ג') כהצד השני, דבהאי קידוש של הלילה שעושה ביום, יש לו כוון ב' כוונות, לצאת בזה גם ידי קידוש דלילה וגם ידי קידוש דיום. מתבאר מדבריו דאין צריך לעשות ב' קידושים אלא בחד יוצא ידי תרוייהו. [וכ"כ בערוך השולחן (שם סעי' כ"א) דסגי בקידוש אחד].

אך משמע מזה קצת דאין הענין דאינו חייב בב' קידושים, אלא באמת יש עליו חוב קידוש של שניהם, לילה ויום, אלא בקידוש זה יוצא ידי שניהם.

והנה קיימא לן (שו"ע סי' רע"ב סעי' טו') דבלילה אפשר לקדש בפת אבל ביום אין מקדשין בפת. ויש לעיין אם לא קידש בלילה וקידש ביום בפת, אם נמי יוצא בזה קידוש היום. והדין נותן דשפיר דמי.

ב. ב' קידושים

אך איתא בארחות חיים (לרבינו אהרן הכהן מלוניל, הלכות קידוש היום ס"ק ב') לא כך אלא כהצד הראשון, דהרי כתב דמי שלא קידש בלילה ומקדש ביום, יקדים קידוש היום תחילה, כיון דקיימא לן (פסחים ק"ה א', סי' רע"א סעי' ג') דכבוד יום קודם לכבוד לילה.

מתבאר מדבריו דסבירא ליה דנשאר לקדש פעמיים אלא דן איזה מהם יעשה תחילה וקאמר דיקדים של יום.

וכך ראיתי בדעת תורה (למהרש"ם סי' רע"א סעי' ח') דנקט דצריך לעשות ב' קידושים ודלא ככף החיים, וכתב דתליא דאם קידוש הלילה הוא

מדין תשלומין ובמזיד אינו משלים, אם כן יעשה תחילה קידושא רבא על מיני תרגימא ואחר כך הקידוש דהלילה על סעודה, דהרי כיון דקידוש הלילה הוא תשלומין אם כן יהא רק לאחר העיקר.

אמנם לדעת השולחן ערוך דמקדש ביום אף כשלא קידש במזיד, משמע שיקדש תחילה קידוש הלילה. וכתב דצריך עיון למעשה.

והנה לעיקר יסודו יש ראייה מהארחות חיים אלא דהארחות חיים פסיקא ליה דמקדים קידושא רבא כיון דכבוד יום קודם לכבוד לילה.

ב. לדון בפלוגתא הנ"ל

הנה יש לדון בפלוגתא הנ"ל אם תליא בהנידון אם קידוש דלילה ביום הוה תשלומין. וכן יש לדון אם איכא הוכחה מהגמרא פסחים:

א. האם תליא אם הוה תשלומין

הנה מדי דברי עם גאון אחד שליט"א על הנ"ל, קאמר דהנה בטור (סי' רע"א) אייתי דעת רב עמרם גאון דכל דינא דגמרא פסחים (ק"ה א') שאם לא קידש בלילה יקדש ביום, היינו דוקא בלא קידש בשוגג או באונס, אבל היכא דלא קידש במזיד, אין לו תשלומין. וכן מבואר בשאילתות (וואת הברכה אות קס"ו). ולפי זה מתפרש דאין הענין דזמן קידוש לכתחילה הוא כל השבת אלא דזמנו בלילה אך יש לו תשלומין ביום.

[הנה בעיקר דינא דקידוש הלילה ביום, אם הוא מחמת תשלומין או דילמא הוא חיוב דכל היום, עיין בספר יד אליהו מא"צ זצ"ל סי' י"א וסי' י"ב].

מעתה יש לבאר דארחות חיים סבירא ליה כהאי שיטה והלכך מקדש פעמיים, משא"כ למאי דפסק בשולחן ערוך (שם סעי' ח') דלא כרב עמרם גאון אלא כהרמב"ם דאף מי שלא קידש במזיד בלילה מקדש ביום, בזה שפיר יש לומר ככף החיים דסגי בקידוש אחד. [א"ה. היינו דאם הוה תשלומין אם כן נימא דגדרו דחל עליו חיוב מיוחד להשלים, ואם כן אינו יוצא ידי חובתו באותו קידוש שבלאו הכי מקדש ביום].

אך הדבר צריך עיון לתלות ב' שיטות אלו זה בזה, דממה נפשך אם חזינן מהארחות חיים דבחד קידוש אינו יוצא תרוייהו, אם כן אף אם נימא דזמן קידוש הלילה כל היום נמי נימא דלא יצא תרוייהו.

ב. יניחנה ליום וליעבד בה תרתי

הנה מקשינן בגמרא פסחים (ק"ה ב') היכא דיש לו רק כוס אחת אמאי מקדש בלילה, יניחנה ליום וליעבד בה תרתי. [נמשני דחביבה מצוה בשעתה].

ובמאירי (שם) משמע דקושיית הגמרא היינו דבזה יצא ידי חובת ב' הקידושים דלילה ודיום, דסגי בחד קידוש כיון דבכלל מאתיים מנה. וכך כתב ברבינו חננאל (שם). אם כן לכאורה שמעינן כדברי הכף החיים וערוך השולחן. [וצריך עיון למאירי אם בעי לכוין לתרוייהו].

[אך אין ראייה אם עושה ממש תרי קידושי כשיש לו תרי כוסות, אלא עכ"פ חזינן דאם אין לו אלא כוס אחת, יכול לצאת שתייהן בכוס אחת, מעתה מנא לן דכשיש לו ב' כוסות צריך לקדש על ב' כוסות].

אמנם ברשב"ם (שם) פירש דיעשה ביום ובזה ירויח מצות עונג שבת

של שתיית היין ביום אע"פ שלא יקיימו כתיקונה. לפי זה אין ראייה נגד הארחות חיים. ואדרבה קצת ראייה דסבירא ליה דעביד שנים וכארחות חיים, מהא דלא אתי מפאת קידוש היום כהמאירי. אבל יש לדחות דמשום קידוש היום לא הוה דחינן קידוש דלילה בזמנו. תו יש לדחות דלא ניחא ליה לרשב"ם לפרש משום קידושא רבה דלא הוזכר רק לקמיה בגמרא.

ג. הבית יוסף לא הביא האי דינא

הנה כתב עוד בארחות חיים (שם) דבקידוש הלילה שעושהו ביום מפאת שלא עשהו בלילה, לא יאמר ויכולו, דויכולו אמרינן רק בגמר מלאכת הבריאה, ודין זה הביא הבית יוסף בשם הארחות חיים ופסקו ברמ"א, והאי דינא דהארחות חיים לא הביא, וצריך עיון אם מכל מקום סבירא להבית יוסף כארחות חיים דחייב בבי' קידושים, או דילמא נימא דמהא דלא הביאו מוכח דלא פסיקא ליה האי דינא דהארחות חיים אלא סובר דמקדש רק פעם אחד.

ג. היאך עבדינן ב' קידושים

הנה הבאנו דמשמע בארחות חיים שאם לא קידש בלילה, חייב לקדש ביום פעמיים.

וצריך לעיין היאך עבדינן פעמיים קידוש. דאם מברך ב' הקידושים על כוס אחת, הרי כיון שברך בורא פרי הגפן שוב יצא ידי קידושא רבה, ומאי שייך שני קידושים.

א. ב' סעודות

וכי תימא דיאמר קידושא רבה בסעודה שניה וקידוש דאורייתא בסעודה שלישית, אך תיקשי היאך אוכל סעודה שניה הא רמי עליה חיוב קידוש דאורייתא. וגם היאך ישתה הכוס של הקידוש דרבנן. ואולי בכהאי גוונא חכמים לא אסרו כיון דאי אפשר לקיים שני הקידושים בענין אחר.

ב. ב' כוסות

אך אולי נימא דכוונת הארחות חיים דיקח ב' כוסות ועל הראשון יברך בורא פרי הגפן וישתה, ועל השני יאמר נוסח הקידוש ואחר כך יאכל. וכן משמע דאין כוונתו שיעשה בבי' סעודות אלא כהנ"ל. וצ"ע. [תו העירו דיש לומר דיעשה קידוש דרבנן על הכוס וקידוש דאורייתא על הפת].

ג. בורא פרי הגפן פעם אחת

הנה אם עושה כהנ"ל שמקדש פעמיים באותו סעודה, אם כן לכאורה לא יברך בורא פרי הגפן בקידוש השני שהוא החיוב של הלילה.

דהרי חזינן (שולחן ערוך סי' תע"א סעי' ד') דמי שהיה אוכל מערב שבת וברך בורא פרי הגפן על יין, וקידש עליו היום, פורס מפה ומקדש בלא בורא פרי הגפן. והכי נמי דכוותה דפטור מבורא פרי הגפן מפאת דכבר שתה יין ודעתו להמשיך לשתות.

וכי תימא מאי שנא מד' כוסות דמברך על כל כוס וכוס, לא דמי, דהרי כתב הגר"ז (סי' תע"א ס"ק י"ד בסוגריים) לחלק בין ד' כוסות לבין קידוש, דבד' כוסות החיוב על שתיית היין משא"כ בקידוש בעינן השתיה רק כדי שתאמר הברכה על היין, הלכך אמרינן דבקידוש יכול להוציא השני אף שרק הוא שותה ובד' כוסות אינו יכול להוציא השני. מעתה כתב הגר"ז דבקידוש היום כשהוא באמצע סעודה בליל הסדר יברך על הכוס הראשונה, דהרי מצד דינא דשתיית ד' כוסות צריך לברך הגפן על כל כוס וכוס. [והביאו במשנה ברורה סי' תע"א ס"ק כ"א].

ד. מקום סעודה

הנה לענין מקום סעודה יש לומר שאוכל סעודה רק לאחר קידוש השני וסעודה אחת עולה לתרויהו. אך בדעת תורה (שם) מבואר דבעינן לכל קידוש סעודה דלילה, דהרי כתב דלאחר הקידושא רבה יאכל מיני תרגימא, ולאחר הקידוש של הלילה יאכל הסעודה.

[ודע דביום טוב שחל להיות בשבת עושה קידוש אחד וסעודה אחד, דזה שאני מנידון דידן, דבשלמא בנידון דידן חייב ב' קידושים, משא"כ

ביום טוב שחל בשבת חייב רק בקידוש אחד].
אך קשה להדעת תורה היאך אוכל המיני תרגימא קודם קידוש דלילה הרי אסור לאכול קודם קידוש דהלילה.

ד. קידוש הלילה ואחר כך דיום

הנה יש לעיין לפי מה שכתב בדעת תורה (שם) דאם קידוש דהלילה אינו תשלומין אלא עיקר החיוב, אם כן יש להקדים קידוש הלילה לקידוש היום, אם כן תיקשי דהיאך ייצא אחר כך בקידוש היום, הרי בורא פרי הגפן דקידוש הלילה יועיל גם לקידוש היום.

א. שתה קודם יין ולא כוון לקידוש

הנה כמו כן נוגע הנידון בקידוש היום כשפטורים מברכת בורא פרי הגפן, כגון ששתה קודם יין ולא יצא בו ידי חובת קידוש.

ב. שתה קודם עלות השחר

כמו כן משכחת לה הנידון כששתה קודם עלות השחר והיתה דעתו לשתות גם אחר כך, נמצא דבזה שמקדש קידושא רבה אינו חייב לברך בורא פרי הגפן.

וכי תימא דלא משכחת לה בכהאי גוונא, דהרי לאחר עלות השחר צריך להתפלל קודם שחרית, והרי קודם שחרית ליכא קידוש היום, ומאהי טעמא מותר לשתות קודם שחרית, אך מכל מקום יהא הנידון בדיעבד כשאכל קודם שחרית, דבפשוטו בדיעבד יצא ידי חובת קידוש. אמנם בברכי יוסף (סי' רפ"ו ס"ק ז') פסיקא דגם בדיעבד לא יצא בקידוש קודם שחרית וצריך לקדש עוד פעם.

ג. ייצא מאדם אחר

הנה יש לדון דיקדש קידוש הלילה ויברך על הגפן ופרי הגפן ואחר כך יקדש קידוש היום. אך הוה ברכה שאינה צריכה. אלא יש לומר דאם ייצא ידי חובתו מאדם אחר שפיר דמי.

ה. היאך יעשה לצאת ב' הדעות

הנה אם נימא דדינא דארחות חיים לא פסיקא לן, ויש כאן פלוגתא בין ארחות חיים ומאירי, יש לעיין היאך יעשה לצאת ידי שני הדעות. [אך כמדומה שהסומך על כף החיים וערוך השולחן וכמו דמשמע במאירי ועושה ב' הקידושים על כוס אחת, לא הפסיד, אך לא בינת אדם לי].

א. היאך יעשה

הנה תיקשי היאך יעשה, דהרי אם יעשה תרי קידושים כארחות חיים, ויקדים קידוש דרבנן, אם כן להחולקים יש כאן איסור אכילה ושתיה קודם הקידוש דאורייתא. ואם יעשה רק קידוש אחד בזה לא יצא דעת הארחות חיים.

ב. יעשה בב' סעודות

אלא ראוי שיעשה תחילה קידוש דאורייתא, ובסעודה ג' יעשה קידוש על הכוס, דבזה ליכא שום איסורא, אלא שלא הקדים קידוש היום. [והיינו מה שכתב בארחות חיים דבעינן להקדים קידוש היום משום כבוד היום].

ג. קידוש דלילה ואחר כך קידוש דיום

כמו כן יש לעיין אם יוכל לצאת ידי הארחות חיים בהא שישתה רוב רביעית בתוך הסעודה, או גם לפני הסעודה לאחר הקידוש דאורייתא. וזה תליא בנידון הנ"ל אם שייך קידוש היום בלא בורא פרי הגפן כגון שישתה מלפני עלות השחר ועכשיו רוצה לקדש.

ד. ישמע מאחר

הנה לכאורה יש תקנתא שישמע קידוש היום מאחרים וייצא ידי ברכת בורא פרי הגפן ולא ישתה מהכוס, ואחר כך יקדש קידוש הלילה וישתה כוס זידיה בלא בורא פרי הגפן על הכוס, שהרי מצינו בפורס מפה שמקדש בלא ברכת בורא פרי הגפן.

[ועיין באורך בתשובות אמרי יושר (להג"ר מאיר אריק, ח"ב סי' קע"ג) בנידון קידוש בלילה בלא בורא פרי הגפן אם הברכה דהגפן הוי חלק מהקידוש. וצריך עיון].

עניני שבת - סחיטה

פרוסת לימון בתה

הנה אמרינן (שולחן ערוך סי' ש"ב סע' א' ב') בפירות שאסור לסוחטן, אם המשקין יצאו מעצמן, אסרינן משום משקין שזבו, [היינו גזירה שמא יבוא לסוחטו לכתחילה], ולא בטל אפילו באלף כיון דהוה דבר שיש לו מתירין דלאחר שבת יהיה לו היתר.

אמנם היינו דוקא במשקין של איסור שהיה ניכר תחלה בעין ורק אחר כך נתערבו, אך אם יש ענבים בתוך גיגית ויש יין בגיגית, אף על פי שהענבים מתבקעים בשבת בתוך הגיגית, מותר לשתות היין בשבת, מפאת דהמשקין שיצאו נולד בתערובת, שכל מעט ומעט יין שיוצא מהענבים נתערב תיכף ונתבטל בששים ביין ההיתר שבגיגית שהיה בו מכבר ולא חל עליו שם איסור.

וכתב בחזון איש (או"ח סי' נ"ב ס"ק י"ט ד"ה ונראה) דמהאי טעמא יש לתהיר ליתן פרוסת לימון לתוך כוס תה, דאין לאסור משום משקין שזבו מכיון דנולד בתערובות. ויש לעיין בדברי החזון איש וכדלקמן:

א. בעינין ביטול ברוב

הנה לכאורה תמוה הא אף בהא דגיגית בעינין ששים כדי לבטל האיסור דמשקין שזבו, כמו שכתב במשנה ברורה (שם סי' ש"ב ס"ק י"ד) בשם הפרי מגדים, דנולד בתערובת רק מפקיע חומרא דדבר שיש לו מתירין, אבל ביטול ברוב בעינין.

ואם כן הכא הא טעם היוצא מהלימון לא בטיל ברוב דהא נרגש טעם הלימון. [תו דהכא בלאו הכי איירי במין בשאינו מינו ומאי שייך דבר שיש לו מתירין. אך הרי לטעמא עבידא. אך הקושיא הראשונה קשה].

ב. טעם הפרוסה עצמה

אלא יש לומר דיש טעם הפרוסה עצמה שהיא מותרת, [א"ה. דאינו משקין שזבו אלא טעם בעלמא], ויש בה ששים כנגד הטיפה הנפרשת, אלא דמכל מקום הוה אסרינן מפאת דבר שיש לו מתירין, דהוה אמרינן דאין הטיפה הנפרשת בטילה בטעם הנפרש מהפרוסה והוה כמאן דאיתא ותאסר את כל התה, וזוה מהני נולד בתערובות ותבטל בטעם הנפרש מן הפרוסה.

ג. טעמו וממשו

הנה יש לעיין היכא דיש טעמו וממשו של איסור דאסור מן התורה, אף למאן דאמר טעם כעיקר דרבנן, ויש בתערובת טעם של היתר דהוי אותו הטעם, [או אף טעם של איסור אך בלא ממשו למאן דאמר טעם כעיקר דרבנן], וטעם ההיתר הוה רובא דהיינו תרי על חד, האם האיסור אכתי מיתסר מן התורה מפאת ממשו דיהיב טעמא, או דילמא אמרינן דכיון דיש טעם של היתרא אם כן בטל טעם האיסור בטעם של ההיתר והוה ליה כממשו בלא נתנית טעם.

והנה אם נימא כהצד הראשון דאסירא, בנידון דידן היאך תבטל הטיפה עצמה, הא יהבה טעם, ונחי דיש גם טעם של היתרא, הא האיסור הוא ממשו וטעמו.

ואם כן לכאורה נידון דידן דשריא רק כד נימא בנידון ספקינו לקולא [והיינו כהצד השני הנ"ל]. ולא אדע בכל זה מאומה וכתבתי כסומא בארובה.

ד. מסקנה

שוב התבוננתי דאין כאן ספק, דהא באיכא בממשו תרי היתר כנגד האיסור שרי, וכי תימא התם משום דהממשו דאיסור בטל בממשו דהיתר ודוקא כשיש ממש היתר, אך הרי תמיד כנגד הממש של איסור יש ממש של היתר.

מלאכה שאינה צריכה לגופה

הנה כתבו תוספות בשבת (ק"ו א' ד"ה בחובל) דמי שסבר שהיא צריכה לגופה ובאמת אינה צריכה לגופה, היא חייב. וכגון שסבר שהיא ארעא דיליה, וממילא חייב משום יפוי הקרקע, ואשתכח דלאו ארעא דיליה, אכתי יהא חייב.

ויש לעיין מהו בהיפוך, כגון במסוכריא דנזייתא, [פירש רש"י, סתימת נקב גיגית שמוציאין השכר דרך הנקב וסותמין אותו בבלאי בגדים], דאמרינן דבהולך השכר לאיבוד שרי משום מלאכה שאינה צריכה לגופה, [או דלא הוה כלל מלאכה], אבל אם יש כלי תחתיו, אסירא מן התורה, דהרי רצונו לסחוט ממנו השכר והוה מלאכה דאורייתא, מהו כשסובר שאין כלי ובאמת יש כלי ובו מקבל השכר.

א. ארעא לאו דיליה

כעין זה יש לעיין באופן שסבר שארעא דלאו דיליה ופטור, ואשתכח שהיא דיליה. והנה קרבן ודאי לא יתחייב דהוה ליה מתעסק, אך הנידון אם יש כאן מלאכה דאורייתא, ונפקא מינה האם חייבים להפרישו מן התורה.

ב. תלוש ונמצא מחובר

ולענין איכא למילף מהך דאמרינן (שבת ע"ב ב') בתלוש ונמצא מחובר, דכל הפטור דיליה רק מחמת מתעסק, ותיפוק ליה דלא ידע כלל שהוא קוצר, ואם כן נימא דהוה ליה מלאכה שאינה צריכה לגופה.

ויש לחלק, דבסבר שארעא דלאו דיליה, יודע שאין לו ענין ביפוי הקרקע, אבל הכא אין לו מחשבה, דאין לו נפקותא בהך קצירה, אלא סובר דאין צריך לקצור.

ג. צד דג טמא

הקשה באור שמח (הלי יום טוב פ"ג ה"ח) דהנה לחד גיסא הא מבואר בדברי התוספות בשבת הנ"ל דאזלינן בתר מחשבתו, ואם לפום מחשבתו היה צריך לגופה, אע"פ שאינה צריך לגופה יתחייב.

אמנם לאידך גיסא הא כתבו תוספות בביצה (גי' א' ד"ה גזירה) דאם פירש המצודה לצוד דגים טהורים, אם נצודו טמאים שלא כיון לצודם הוי מלאכה שאינה צריכה לגופה, אע"פ דבדעתו היה סבור שיצוד דגים טהורים, חזינן דאזלינן בתר המציאות.

ותירץ באור שמח דהתם בתוספות בביצה המה שני חפצים ורצונו רק בטהור ולא בטמא, משא"כ בתוספות בשבת איירי כשכוונתו לאותו דבר, רק חשב דהוה היתר.

והנה אם רואה דג ורוצה לצודו ומסופק אם טמא או טהור, ואחר כך יברר לאחר שיצוד, יש לעיין אם דמי לדברי התוספות בשבת ואז יתחייב, [ויש לומר דעדיפא דבאמת רוצה לצוד ולברר הספק], או דילמא דמי לדברי התוספות בביצה ואז פטור.

והנה חזינן (שבת קל"ו א') דכל הפטור במילת נפל רק משום מחתך בבשר [ובמכשירי מילה לר' אלעזר אסירנן מספק], ותיפוק ליה דאם הוה נפל אינו רוצה למול. ואולי שאני התם דלא ניתן להתברר. ועיין בתשובות כתב סופר (יו"ד סי' קט"ו). [ועוד עיין מה שכתבנו בפרשת תזריע תשע"ו].

ענינים שונים [א']

דרך א' - דעתו לשתות בתוך הסעודה

הנה היה נראה לפרש דברי הריטב"א, דאיירי באופן דרצונו לשתות יין בתוך הסעודה. [והא דשותה בתוך הסעודה דכן מנהגו, ובאמת להרמב"ם (פ"ל מהל' שבת ה"ט) יש לשתות יין חוץ מהקידוש בכל סעודה בשבת, וכתב בסדר היום (מנחה של שבת) דנכון לשתות בסעודה].

ואיירי כהנ"ל שלצד שקידש גם שתה, נמצא דבורא פרי הגפן בתוקפו, ואם כן בשלמא לענין קידוש, יקדש שנית מדין ספיקא דאורייתא, אך לענין בורא פרי הגפן, שותה עכשיו שנית בלא ברכה, שמא קידש מקודם ואז הברכה בתוקפה כיון דדעתו לשתות בתוך הסעודה.

ואע"פ דלא היתה דעתו לשתות שתי רביעיות לאחר הקידוש קודם תחילת הסעודה, בזה לית לן בה, דכיון שהיה בדעתו לשתות בסעודה,

ספק אם קידש

כתב בריטב"א (הלכות ברכות פ"ב הכ"ד) מי שנסתפק אם קידש בליל שבת, יחזור על ברכת הקידוש, אבל לא יחזור לברך בורא פרי הגפן, דבשלמא קידוש הוה דאורייתא וספק דאורייתא לחומרא, אבל בורא פרי הגפן הוה רק מדרבנן וספיקו לקולא. [וכך כתב בריטב"א לעיל מינה לענין ברכת המזון באכל כדי שביעה וספק אם בירך דחזור ומברך].

ותיקשי דלכאורה בפשוטו איירי שמשופק אם קידש וגם שתה, או שלא קידש כלל, ודעתו היתה לשתות רק כוס אחת, אם כן הא יתחייב לברך שנית בורא פרי הגפן, דממה נפשך, אם לא קידש כלל, שיברך בורא פרי הגפן, ואם קידש הרי השתא שותה כוס שניה ויברך שנית.

שפיר דמי, אף ששותה עכשיו רביעית שניה.

ואשכחן האי דינא בפוסקים (משנה ברורה סי' תע"ג סי' י"ג) דלדעת הסוברים שמברכין בורא פרי הגפן בליל הסדר רק על כוס ראשונה ושלישית, יכול לשתות בין הכוסות אף שלא כוון עליהם ולא היתה דעתו לשתות באותה שעה.

וכמו כן אשכחן (משנה ברורה סי' רע"א סי' ע"ז) בנשפך היין בקידוש צריך לחזור ולשתות מכל מקום אם דעתו היתה לשתות בסעודה אינו חוזר ומברך אע"פ שלא היתה דעתו לשתות עכשיו. ואף באופן שדעתו היתה לשתות בסעודה פחות מרוב רביעית.

ולפי זה מי שדעתו היתה לאכול תפוח קודם הסעודה ותפוח לקינוח סעודה, ונמלך לאכול עוד תפוח בתוך הסעודה יהא פטור מברכה.

ובאמת יש לעיין מהו הטעם דמהני, הרי אם דעתו היתה לשתות כוס קידוש וכוס אחת בסעודה, היאך ישתה ב' כוסות. ויש לומר דבסעודה לא קבע בדעתו כמה לשתות. וכך כתב במאמר מרדכי (סי' תע"ט סי' א') דהא יכול לשתות בסעודה כוס גדולה.

[ועיין בב"ח או"ח סי' תע"ג סעי' ב' ד"ה 'ומש"כ וכתב אבי העזרי"י וצריך עיון מדברינו. ועוד עיין בב"ח שם סעי' א' ד"ה 'ומש"כ לא היסב"י].

דרך ב' - בורא שלא שנה

הנה לכאורה יש לבאר כוונת הריטב"א באופן אחר, דאיירי שהכוס לפניו וברור לו שלא שנה, אלא דמסופק אם דיבר וקידש או לא, ובזה אמרינן שיחזור ויקדש אבל מבורא פרי הגפן פטור מספק דילמא כבר בירך קודם, וכיון שאכתי לא שנה יכול עכשיו לשתות.

אך תיקשי על זה, דלכאורה באופן זה יחזור ויאמר בורא פרי הגפן, דהרי אם לא קידש קודם הא לא בירך בורא פרי הגפן, ואם קידש קודם

נמצא דהשתא מקדש שנית, אם כן הקידוש השני הוה הפסק כיון שהיא יתירתא, ונהי דבספק הפסק אינו מברך, אך כאן כל הצד שפטור מבורא פרי הגפן היינו רק אם יש כאן הפסק.

ובשלמא להדרך האי לא קשיא, דלהצד שקידש הרי גם שנה, וא"כ הקידוש השני אינו הפסק. משא"כ לדרך זו תיקשי כיון דעדיין לא שנה.

ואולי נימא ליישב דכיון דחייב מספק לקדש שנית לא הוה הפסק. ויש לזה סימוכין מדברי הגרע"א (גליון או"ח סי' ר"ט סעי' ב') דלשיטת הר"י דבספק ברכות מברך, אם מסופק אם בירך ובירך שנית, עלתה לו או ברכה ראשונה או ברכה שניה. חזינן דלא אמרינן דהברכה השניה היה הפסק.

והא דכתב הגרע"א (גליון סי' רע"א סעי' ט"ו) דהיכא דהיתה דעתו לשתות בסעודה ואשתכח דהקידוש לא היה כהוגן, כגון בקידש ונמצא חומץ ולא יין, חייב לחזור על בורא פרי הגפן אף שדעתו לשתות בסעודה, מפאת דהקידוש הוה הפסק, שאני התם דקידוש על חומץ לאו מידי היא.

ויהא נפקא מינה דמי שקידש ועדיין לא שנה היין ונמצא שם ספק צואה, חייב לקדש שנית אך לא יברך שנית בורא פרי הגפן, ולא אמרינן דגם אם לא היה צואה קידוש השני הוה הפסק. וצריך עיון לדינא.

ג. האם יצא ידי חובת קידוש בתפילה

הנה בעיקר הדין דהריטב"א דחוזר ומקדש מספק כיון דספק דאורייתא לחומרא, תיקשי הא להמגן אברהם (סי' רע"א סי' א') יצא ידי חובתו מדאורייתא בתפילה. וצריך לומר דסבירא ליה להריטב"א דלא כן. ומה שכתב בריטב"א בשבת (סי' ט"ב) דאם אין לו יין או פת יוצא בתפילה, צריך לומר דהתם מכוון לצאת בתפילה.

[ועוד עיין בריטב"א החדשים בשבת (כ"ג ב') דכתב להדיא דלאחר שהתפלל חיוב הקידוש רק דרבנן. ועיין בתחם סופר (גליון או"ח סי' רע"א סעי' א', תשובות או"ח סי' כ"א) דיכיון שלא לצאת בתפילה כדי שיצא הדאורייתא על הכוס].

ענינים שונים [ב']

ב. בארחות חיים דגם לענין קפנדריא

מעתה יש לדון האם מהני נמי לענין איסור קפנדריא.

והנה כתב בארחות חיים (לרבינו אהרן הכהן מלוניל, הלכות בית הכנסת סי' ק"א, וכך הועתק בכלבו) דגם לענין איסור קפנדריא מהני שיאמר פסוק. וכך כתב במשנה ברורה (ביאור הלכה סי' קנ"א סעי' ה').

ג. באור שמח דלא מהני

אמנם באור שמח (פ"א מהל' תפילה י"ג) כתב דלא מהני, ודייק מלשון הרמב"ם (שם) שהוא לשון הגמרא, דכתב דמי שנכנס להתפלל או לקרות, מותר לו לצאת בפתח שכנגדו כדי לקרב את הדרך, משמע דבלאו הכי אם נכנס לקצר הדרך לא מהני לומר פסוק.

אך צריך עיון דכיון דבארחות חיים סבירא ליה דמהני ולא דייק כן מהגמרא, [א"ה. דהרי גם בגמרא מגילה כ"ט א' איתא דמותר קפנדריא בנכנס על מנת להתפלל], אם כן גם ברמב"ם נימא הכי.

קפנדריא

הנה אמרינן (מגילה כ"ט א', שולחן ערוך או"ח סי' קנ"א סעי' ה') שאין עושין בית הכנסת קפנדריא, והיינו דאם היו לבית הכנסת שני פתחים, לא יכנס בפתח זה לעשותו דרך לצאת בפתח השני לקצר דרכו.

ויש לדון האם מהני בזה שיאמר פסוק:

א. לענין האיסור ליכנס לצרכו

הנה לענין האיסור ליכנס לבית הכנסת לצרכו, מצאנו דמהני שיאמר פסוק, דאיתא בשולחן ערוך (או"ח סי' קנ"א סעי' א') שאם צריך ליכנס לבית הכנסת לצורך עצמו, כגון לקרוא לאדם, יכנס ויקרא מעט או יאמר דבר שמועה ואחר כך יקראנו, כדי שלא יהא נראה כאילו נכנס לצרכו. ואם אינו יודע לא לקרות ולא לשנות, יאמר לאחד מהתינוקות קרא לי פסוק שאתה קורא בו, או ישעה מעט ואחר כך יצא.

ענינים שונים [ג']

ג. ליישב קושיית קמאי

הנה לפי זה יש לדון ליישב קושיית קמאי, דהנה איתא בגמרא סוכה (כ"ז א') דבליל ט"ו חייב לאכול בסוכה דילפינן בגזירה שוה ט"ו ט"ו מפסח, מה בפסח לילה הראשון חובה מכאן ואילך רשות, אף בסוכות לילה הראשון חובה מכאן ואילך רשות.

והקשו קמאי (תוספות בברכות מ"ט ב' ד"ה א', סוכה כ"ז א' ד"ה א', ור"ן סוכה י"ב ב' מדפי הר"ף) למה לן לפותא מיוחדת דחייב לאכול פת בלילה הראשון דחג הסוכות, הא בלאו הכי חייב לאכול מפאת היום טוב, [וממילא חייב לאכול בסוכה], דהא מבואר בגמרא ברכות (מ"ט ב') דבכל סעודת שבת ויום טוב חייב לאכול פת. [ועיין שם בתוספות, ועוד עיין בביאור הלכה סי' תרל"ט סעי' ג].

ולחאמור נפקא מינה בכהאי גוונא דישי לו רק סעודה אחת, דבלא חיוב דט"ו ט"ו היה מניחו למחר משום כבוד יום, אך עכשיו שיש חיוב מיוחד בליל ט"ו חייב לאכול הסעודה בלילה.

כבוד יום קודם

הנה קיימא לן (פסחים ק"ה א', שולחן ערוך סי' רע"א סעי' ג') דכבוד יום קודם לכבוד לילה.

א. מעט מיני מגדים

הנה ביאר במשנה ברורה (שם סי' ט') שאם יש לו מעט מיני מגדים, טוב יותר שיניחם לצורך סעודת היום ולא לסעודת הלילה. ומביא דמהרש"ל (ים של שלמה גיטין פ"ד סי' נ"א) קרא תגר על זה שאין נזהרים בזה ואדרבה יש שמוסיפין בליל שבת. [וכתב מהרש"ל דמשום הכי נוהג לאכול דגים דוקא ביום ולא בלילה משום כבוד יום].

ב. רק סעודה אחת

מעתה יש לעיין במי שיש לו רק כדי סעודה אחת, מי אמרינן שיאכלנו מיד בליל שבת, [א"ה. דהרי אין מעבירין על המצוות], או דילמא יניחנה ליום ולא ללילה, מפאת דכבוד יום קודם לכבוד לילה. וכן הדין נותן.

זאת למודעי הדברים אינם תמיד בלשונו של רבינו זצ"ל, מפאת שלפעמים היה מן לכתוב בקצרה, ולתועלת המעיינים היה מן הצורך להוסיף תיבות קישור והסבר. הרבה פעמים האריך רבינו בכמה דרכים ואופנים באותו ענין, ולפעמים עשר ידות על הנדפס כאן, ע"כ במקום שהאריך העתקנו רק חלק מהדברים.
לקבל הגליון ולתרומו ולהערות L5703949@gmail.com

לעילוי נשמת
האברך הרה"ח
ר. יחיאל יהושע זצ"ל
בן יבלחט"א יוסף דוד הי"ד
נלב"ע י"ג אב תשפ"ב תנצב"ח

לעילוי נשמת
כ"ק מרזן בעל
ה"קדושת חלקת יהושע"
מביאלה ז"ע
לרגל יומא דהילולא כ"א שבט